

Volkskunde in Nederland

*Notities over disciplinaire eigenheid**

Paul Post

1 Ter inleiding

1.1 Aanleiding en achtergronden

De afdeling volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut, een onderzoeksinstituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, wordt bij tal van gelegenheden geconfronteerd met de vraag naar de disciplinaire eigenheid, het profiel, van het vak volkskunde. Die vraag komt in tal van vormen zowel intern als extern aan de orde.

Wat de interne context betreft kunnen het opstellen en bespreken van beleidsplannen, werkplannen en onderzoeksprojecten worden genoemd, en het redactiewerk voor het *Volkkundig Bulletin. Tijdschrift voor Nederlandse cultuurwetenschap*, het enige wetenschappelijke volkskundige tijdschrift in Nederland. Vragen in dit verband zijn: Welke beleidslijnen worden er door de afdeling volkskunde uitgezet? Hoe worden die onderbouwd? Waar worden de zwaartepunten gelegd? Hoe verhouden die lijnen zich tot belendend cultuurwetenschappelijk onderzoek in Nederland en daarbuiten? Waaraan moet volkkundig onderzoek voldoen?

Soortgelijke vragen worden ook buiten het P.J. Meertens-Instituut gesteld. In toenemende mate ontstaat behoefte aan een heldere positionering van het vak volkskunde op de cultuurwetenschappelijke kaart van Nederland.

Voor een deel riepen we deze vragen naar de positie en de aard van het vak volkskunde zelf over ons af door bewust samenwerking te zoeken en te vinden met andere beoefenaars van de Nederlandse cultuurwetenschap, historici en sociale wetenschappers voorop, en met de wereld van de (cultuur)historische en volkskundige musea. Bovendien haalden we de vragen als het ware zelf in huis doordat de groep van twaalf tot vijftien medewerkers van de afdeling volkskunde een zeer diverse academische achtergrond heeft. Het team van onderzoekers die als musicoloog, mediëvist, germanist, neerlandicus, theoloog, antropoloog, socioloog of contemporary historicus zijn geschoold, werkt immers, samen met een aantal documentalisten, onder de koepel 'volkskunde'. Een aspect van zwakte van de Nederlandse volkskunde, namelijk dat ze geen structurele academische inbedding en daaraan verbonden universitaire opleidingscomponent (meer) bezit, wordt aldus tevens een punt van kracht omdat onontkoombaar het element van multidisciplinariteit wordt ingebracht. En juist in dat dagelijkse samenspel van disciplines en methoden valt met regelmaat de vraag te beluisteren naar de zelfstandigheid van de volkskunde. De laatste jaren werd er op de afdeling volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut aan de genoemde vragen rond het vak dan ook op tal van manieren aandacht geschonken. Op een zeer praktisch niveau als het ging om planning, uitvoering en

begeleiding van onderzoeksprogramma's en -projecten, en op meer abstract en theoretisch niveau via bijvoorbeeld de zogenoemde 'inhoudelijke bijeenkomsten' waar artikelen, papers of discussienota's werden besproken.

Zowel bij de interne als bij de externe vragen naar de identiteit van de Nederlandse volkskunde bleek hoe verschillend de toonzetting en lading van deze vragen kunnen zijn. Het kan gaan om de pertinente en vaak uitdagend geponeerde vraag naar legitimering. Maar het kan ook een open, informatieve vraag betreffen.

De notities die ik in dit artikel bij wijze van persoonlijke en voorlopige standpuntbepaling aanreik, moeten geplaatst worden tegen de hierboven kort geschetste achtergrond. Ze vormen een eerste tussentijdse neerslag van het beredeneerde antwoord op de genoemde vragen dat langzaam op en vanuit het P.J. Meertens-Instituut vorm kreeg. Direct of indirect wordt op deze achtergrond teruggegrepen. In dit verband noem ik de regelmatig herziene beleidsplannen van het P.J. Meertens-Instituut, die in bewerking ook twee maal voor een breed publiek 'vertaald' werden.¹ Ik noem voorts het 'redactionele statement' van het *Volkskundig Bulletin*, waarin vanaf de vijftiende jaargang (1989) voor lezers en toekomstige auteurs het profiel van het tijdschrift kort wordt aangegeven. Van interne discussiestukken en lezingen noem ik met name een referaat gehouden bij gelegenheid van een bezoek van de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde, dat een eerste versie vormde van de hier gepresenteerde notities.²

Dit artikel kan voor een deel als een inhaalmanoeuvre worden beschouwd. Als wetenschappelijke discipline heeft de Nederlandse volkskunde een zekere achterstand in te halen. Nog te weinig werd er gereflecteerd over de eigenheid, op het wetenschappelijk statuut; te weinig werd juist hierover in debat getreden met andere vakgebieden.

1.2 *Vorm*

Deze notities hebben in zekere mate een hybride karakter. Enerzijds lijken ze op een brochure waarin puntsgewijs voor belangstellenden, ook en met name buitenstaanders, in stellige en korte bewoordingen en ontdaan van wetenschappelijke nuances en historiografische vergezichten, het vak wordt 'neergezet'. Anderzijds is op onderdelen bewust afgeweken van deze weg en zijn de notities soms ook minder stellig, maar eerder tastend, vragend, beschouwend en discussie oproepend. Ook wordt hier en daar, vooral als het gaat om enkele facetten van de grotendeels nog ongeschreven geschiedenis van de Nederlandse volkskunde, uitgeweid en een enigszins ruimer overzicht geboden van ontwikkelingen. Dit vormverschil komt in grote lijnen overeen met de twee grote delen waarin de notities uiteenvallen: er is onder paragraaf 2 een meer stellig, ponerend deel en onder 3 een meer open en historiografisch deel.

In velerlei opzichten komen deze notities te vroeg. Op tal van punten herdefinieert het volkskundige onderzoek en het daaraan gelieerde documentatiewerk zich nog steeds, althans op de afdeling volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut. Ook noem ik in dit verband expliciet de plannen om systematisch het eigen verleden tot onderwerp van studie en documentatie te maken en om een modern volkskundig

handboek samen te stellen. De hier neergelegde notities hebben daarom het karakter van een tussentijdse plaatsbepaling die in alle opzichten relatief en voorlopig is.

1.3 *Routebeschrijving*

In dit artikel worden ter nadere omschrijving van de positie die de volkskunde als wetenschappelijke discipline in Nederland inneemt achtereenvolgens aan de orde gesteld: een omschrijving van het vakgebied, enige notities omtrent de terminologie ('volkskunde' en 'volkscultuur'), de positie en de ontwikkeling van het vak volkskunde in het algemeen en in Nederland in het bijzonder. Een korte conclusie met betrekking tot de (relatieve) disciplinaire eigenheid sluit deze notities af.

2 **Het vakgebied kort omschreven: 'de volkskundige vierslag'**

De volkskunde is een wetenschap die op zoek is naar de betekenis van cultuurverschijnselen in de samenleving. Centraal staan daarbij veranderingen en verschillen in de loop van de tijd en in de verspreiding, zowel ruimtelijk als sociaal. Als zelfstandige tak van de cultuurwetenschap kan volkskunde in eerste instantie aan de hand van een viertal elementen nader worden omschreven. Deze zogenoemde 'volkskundige vierslag', die de disciplinaire eigenheid van het vak bepaalt, omvat achtereenvolgens: (1) het onderzoeksterrein, (2) de vraagstelling, methoden en technieken van onderzoek, (3) de heuristiek en (4) de vaktraditie.

2.1 *Terrein*

De volkskunde houdt zich bezig met de volkscultuur. Zij verricht wetenschappelijk onderzoek naar brede cultuurverschijnselen in verleden en heden. Bij deze verschijnselen valt allereerst te denken aan de zogenoemde (inmiddels sterk uitgebreide) 'volkskundige canon' die, met varianten, ook internationaal wordt aangehouden. Deze 'canon' omvat: feesten, rituelen, geloofsvoorstellingen, kleding, voeding, wooncultuur, omgangsvormen, en muzikale en literaire uitingsvormen. Benadrukt dient te worden dat deze canon in principe open van aard is, zoals de gehele gebiedsafbakening van het vak open van karakter dient te zijn, dat wil zeggen: open voor wetenschappelijk grensverkeer. Cultuur is geen afgerond, gesloten verschijnsel of object, en de objectindeling van de canon is niet statisch. Het gaat de volkskunde om culturele processen. Daar ligt haar centrale vraagstelling.

2.2 *Vraagstelling, methoden en onderzoekstechnieken*

In het moderne volkskundige onderzoek richt de aandacht zich zowel op de historische ontwikkeling en de geografische en sociale (ver)spreiding van de genoemde verschijnselen, als op hun functies en betekenissen. Getracht wordt de verschijnselen te plaatsen in, en te verklaren met behulp van, hun maatschappelijke context. Hiertoe worden ze in verband gebracht met enerzijds de normen, waarden en behoeften van de samenleving of van sociale groepen daarbinnen, anderzijds met factoren die deze samenleving beïnvloeden, zoals ontwikkelingen op sociaal-economisch, technologisch, politiek en godsdienstig terrein.

Met het oog op deze vraagstelling geeft men zich binnen de volkskunde onder handhaving van een methodenpluraliteit systematisch rekenschap van methoden en onderzoekstechnieken. Ook hier profileert de volkskunde zich als een multidisciplinaire wetenschap die, met name ook op method(olog)isch terrein, wetenschappelijk grensverkeer nastreeft.

Karakteristiek voor het volkskundig onderzoek is het vergelijkende element. De vergelijking in ruimtelijke en temporele, en in sociale en psychologische zin kan beschouwd worden als een volkskundig grondprincipe dat op tal van manieren kan worden uitgewerkt. Afhankelijk van objecten en contexten kan het gaan om een historische, typologische of symbolische vergelijking.

Naast dit typisch volkskundige perspectief in het omgaan met bronnen en methoden is er tenslotte nog de vaktraditie die ook op het terrein van bronnen en methoden eigen accenten inbrengt. Hier kunnen, behalve de traditie van de objectanalyse en de historische methode, het werken met netwerken van informanten of 'experts', het werken met schriftelijke vragenlijsten en diverse vormen van veldwerk worden genoemd. Het waren deze werkwijzen die aan de basis stonden van de grote volkskundige archieven in tal van landen.

Aldus kan men samenvattend stellen dat de volkskunde geen 'eigen' methode heeft, maar wel een eigen traditie en eigen perspectieven en accenten in haar manier van werken. Al naar gelang van de keuze van het onderzoeksobject en de toesnijding van het context-onderzoek kunnen diverse onderzoeksmethoden en -technieken worden aangewend. De volkskunde deelt deze met vele andere takken van cultuurwetenschappelijk onderzoek.

2.3 Heuristiek

Het cultuurwetenschappelijk onderzoek dat binnen de volkskunde wordt verricht, kent voorts een specifiek heuristisch aspect. Het heeft als kenmerk dat het uitgaat van een concreet cultuurverschijnsel en bij het onderzoek daarvan meer aandacht schenkt aan de structuur dan aan het incident, meer aan de groep dan aan het individu, en het accent eerder legt op ontwikkeling, spreiding en verandering dan op continuïteit.

2.4 Vaktraditie, -geschiedenis, -ontwikkeling

Tenslotte dient gewezen te worden op het historiografisch aspect. Een deel van de identiteit van de discipline wordt, zoals bij elke wetenschappelijke discipline, immers aan de vaktraditie ontleend. Het vak volkskunde heeft zich in Europa vanaf de achttiende eeuw, en in Nederland vanaf de negentiende eeuw, een (per land overigens zeer wisselende) zelfstandige plaats weten te veroveren in het academische en/of universitaire curriculum. Wel dient hier direct aan toegevoegd te worden dat dit in Nederland, in tegenstelling tot de omliggende landen, tot op heden slechts op zeer beperkte schaal het geval is geweest.

Dit aspect van vaktraditie en -geschiedenis verdient samen met de terminologie ('volkskunde', 'volkscultuur') aparte aandacht, waarbij bovendien andere elementen uit deze 'volkskundige vierslag' hernomen en nader uitgewerkt zullen worden.

3 Terminologie en vakontwikkeling

3-1 'Volkskunde'

In brede wetenschappelijke kring heerst nog steeds onbehagen over de term 'volkskunde' als aanduiding van de hierboven geschetste zelfstandige tak van cultuurwetenschappelijk onderzoek, en – zij het in veel mindere mate – over 'volkscultuur' als aanduiding van het onderzoeksobject. Niettemin zouden we voorsnog beide termen willen handhaven. Voor een goed verstaander moge inmiddels immers duidelijk zijn welke inhoud er aan de termen gegeven dient te worden; bovendien kan hij zich via de literatuurlijst oriënteren op zowel de term 'volk' als 'cultuur'.

Het is mogelijk om de term 'volkskunde' te vermijden, bijvoorbeeld door aansluiting te zoeken bij de in het buitenland wijd verspreide tendens om te spreken van 'etnologie', voorzien van de toevoeging 'Europees' of van het land waarop het onderzoek zich richt (in navolging van 'Scottish ethnology (studies)' of 'ethnologie française' zou dan gesproken kunnen worden van 'Nederlandse etnologie'), of door te kiezen voor een omschrijving die het vak plaatst op de kaart van verwante cultuurwetenschappen. Volkskunde staat namelijk op het snijvlak van historische disciplines (geschiedwetenschap voorop) en sociale wetenschappen (antropologie voorop); attenderende termen zouden dan kunnen zijn: cultuurgeschiedenis, (cultuur)historische antropologie, maar geen van deze termen dekt het veld van het volkskundig onderzoek op bevredigende wijze.

Gelet op de vaktraditie in ons eigen land – waar bij de wetenschappelijke beoefening van de volkskunde onder andere het erfgoed wordt beheerd van het Volkskundebureau, het Volksliedarchief en de Volkskundecommissie –, op de naam van enkele niet meer bestaande leerstoelen 'Volkskunde' (Nijmegen, Amsterdam) en op de breed gewortelde vaktraditie in met name Duitstalige landen, is er binnen het P.J. Meertens-Instituut voorsnog voor gekozen de term 'volkskunde' te handhaven, ondanks mogelijke ongewenste connotaties, van 'folklorisme' tot ideologisch bepaalde cultuurpolitiek. De thans weer in volle hevigheid opbloeiende discussies omtrent de identiteit van de Nederlandse cultuur in een eenwordend Europa laten trouwens zien dat het cultuurwetenschappelijk onderzoek gebaat is met de interdisciplinaire platformfunctie die de volkskunde nastreeft.

Deze laatste constatering zou voor de toekomst misschien een aanleiding kunnen zijn om meer dan nu het geval is de term 'Europese etnologie' te gaan gebruiken, zeker wanneer vanuit de Nederlandse volkskunde internationale fora worden betreden.

3-2 *Vakinhoudelijke ontwikkeling: 'volkscultuur'*

Het vak volkskunde heeft in de tweede helft van deze eeuw een fundamentele wetenschapstheoretische ontwikkeling doorgemaakt. Juist rond de termen 'volk' en 'cultuur' is internationaal een zeer vruchtbare theorievorming op gang gekomen. Vooral na de Tweede Wereldoorlog kwamen er belangrijke theoretische impulsen uit belendende wetenschappen zoals de geschiedwetenschap en de sociale wetenschappen. Met name in Duitsland vond er in de periode tussen circa 1967 en 1977 een vruchtbaar debat plaats over de wetenschapstheoretische uitgangspunten van

de volkskundige discipline. Enige aspecten van deze vakontwikkeling verdienen hier de aandacht.

In het spoor van de discussies over diverse vormen van cultuurbegrip kan worden gesteld dat de volkskunde geen normatief maar eerder een interactief cultuurbegrip hanteert. Bij 'volkscultuur' denkt men nu niet meer primair aan bepaalde segmenten van de maatschappij/bevolking (sociale klassen of lagen), maar aan de algemene beschaving, aan de levensstijl waaraan ieder deelheeft: de zogenoemde brede cultuurstroom, de alledaagse cultuur van zo breed mogelijke bevolkingsgroepen, de cultuur met een kleine 'c', niet meer primair de cultuur van 'kleine Leute'. Niet langer zijn reconstructie van cultuur en continuïteit uitgangspunten van volkskundig onderzoek. Vanuit Tübingen werd vanaf 1969 met vrucht frontaal de aanval ingezet op de ideologisch beladen begrippen continuïteit, volk en traditie. Het vak herdefinieerde zich. Volkskunde richt haar aandacht op de matrix van de cultuur. Het is een wetenschap die de vormgeving, betekenis en doorwerking van collectieve cultuurverschijnselen in de samenleving onderzoekt, een wetenschap ook die op zoek is naar de betekenis van cultuurverschijnselen in de samenleving en daarbij veranderingen en verschillen in de loop van de tijd en in de verspreiding, zowel ruimtelijk als sociaal, in het brandpunt van de belangstelling plaatst. Hiermee raakt de volkskunde zeer nadrukkelijk aan verwant cultuurwetenschappelijk onderzoek naar het dagelijks leven, zoals dat bijvoorbeeld wordt verricht binnen de kaders van geschiedwetenschap en antropologie.

Vanaf circa 1975 is, in het kader van de reeds kort aangeduide internationale ontwikkelingen, ook in Nederland het accent in de volkskunde duidelijk verlegd. In plaats van de geografische invalshoek, dat wil zeggen de reconstructie van geografische verspreidingsprocessen van bepaalde culturele verschijnselen, zijn functie en betekenis van cultuur en sociaal-culturele verschillen in het middelpunt komen te staan. Als maatschappijwetenschap die 'Kultur als Forschungsfeld' (H. Gerndt) kent, wil de volkskunde de alledaagse cultuur thans vanuit verschillende, elkaar aanvullende invalshoeken onderzoeken. Volkskunde is zo niet langer een relictstudie, maar een wetenschap die op zoek is naar functies, betekenissen en onderlinge samenhang van cultuurverschijnselen.

Hiermee gepaard gingen enerzijds een accentverschuiving van documentatiewerk naar onderzoek, en anderzijds een bezinning op de methode. Gangbare en dominante documentatietechnieken werden verlaten: het traditionele vragenlijstmateriaal is niet langer meer de belangrijkste onderzoeksbron. Andere seriële bronnen maakten hun entree (bijvoorbeeld kranten, verenigingsarchieven en boedelinventarissen), en nieuwe en belendende wetenschappen ontwikkelde technieken worden geïntroduceerd (bijvoorbeeld sociaal-wetenschappelijke peilingen).

Wat de methode betreft kan worden geconstateerd dat tot in de jaren '60 het vak volkskunde een opmerkelijk on(der)ontwikkelde methodenbewustzijn kende. Via hier en daar onderscheiden 'methoden' werden eigenlijk óf verschillende onderzoeksrichtingen aangegeven en omschreven, óf verschillende technieken van dataverzameling bedoeld. Meestal stelde men zich tevreden met het signaleren van de al eerder genoemde methodenpluraliteit. Deze diagnose geldt ook voor de Nederlandse situatie. De Nederlandse volkskunde kende eigenlijk niet of nauwelijks

een expliciete reflectie over de methode. Veeleer impliciet waren het de ontwikkelingen in vraagstelling en theorievorming en de herdefiniëring van het vak sedert de jaren '60 die ook een bezinning op de methode op gang brachten. Inmiddels geeft men zich binnen de volkskunde onder handhaving van de genoemde methodenpluraliteit dan ook systematisch rekenschap van methoden en onderzoekstechnieken. Ook hier profileert de volkskunde zich, zoals onder 2.2 reeds werd gesteld, als een multidisciplinaire wetenschap die met name ook op method(olog)isch terrein wetenschappelijk grensverkeer nastreeft.

Binnen deze methodische pluraliteit bleef het accent in Nederland tot de dag van vandaag toch in grote mate liggen op historiserende manieren van werken. Inmiddels wordt daarnaast of in samenhang daarmee ook in toenemende mate aansluiting gezocht en gevonden bij lijnen van historisch-antropologisch onderzoek. Bij dit historische accent worden door sommigen kritische kanttekeningen geplaatst en valt er een pleidooi te beluisteren om in de Nederlandse volkskunde meer dan nu het geval is contemporain onderzoek te doen en daarbij sociaal-wetenschappelijke onderzoeksmethoden in te zetten. Misschien wordt het feit dat hier, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Duitsland, geen pogingen gedaan zijn om de volkskundige werkwijze nader te profileren ten opzichte van sociaal-wetenschappelijke methoden verklaard door die nadruk op historiserend onderzoek. Ik denk dan onder andere aan pogingen van H. Bausinger om de eigenheid van de volkskundige methode te zoeken in een zekere voorkeur voor wat hij aanduidde als 'zachte methode(n)'. 'Zacht' staat dan voor flexibel, behoedzaam, kwalitatief.

3.3 'Volkskunde' gehandhaafd

Tegen deze achtergrond kan de term 'volkskunde', en in het kielzog daarvan ook 'volkscultuur', ondanks alle bezwaren vooralsnog met een zekere onbevangenheid worden gehandhaafd. Beide termen hebben vooral een attenderende waarde. In Duitstalige landen spreekt men van 'Volkskunde', hoewel ook daar tal van pogingen zijn gedaan minder beladen vakomschrijvingen te vinden, bijvoorbeeld 'Empirische Kulturwissenschaft' (Tübingen). In Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland, maar ook in Vlaams-België, is het een zelfstandig vak dat wordt gedoceerd aan nagenoeg alle universiteiten (meestal onder de noemer 'Volkskunde'). In de Scandinavische landen, Frankrijk, Italië, Spanje, Griekenland en de Oosteuropese landen koos men vrij algemeen voor een vakomschrijving via de term 'etnologie'. Het is daar óf een zelfstandig vak gedoceerd aan de universiteiten, óf een erkend themagebied van andere hoofddisciplines. In de romaanse taalgebieden kent men naast de omschrijvingen met de term 'etnologie' ('ethnologie régionale') ook wel omschrijvingen via de term 'folklore', of aanduidingen als: 'arts et traditions populaires'. In de Engelstalige landen kent men naast de term 'ethnology' ook de term 'folklore' als vakaanduiding. Ditzelfde treft men aan in de namen van internationale overkoepelende organisaties, zoals de Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore (SIEF).

Zie voorts hetgeen we eerder onder 3.1 opmerkten over het gebruik van 'Europese etnologie'.

3-4 Institutionele vakontwikkeling

In Nederland heeft het vak volkskunde slechts een uiterst bescheiden ontwikkeling en wetenschappelijke worteling gekend. Tot ver in onze eeuw was in Nederland en België te merken dat het vak in Europa ontstond in het pre-romantisch tijdvak en tot bloei kwam op de bodem van de Romantiek. Die romantische vakbeoefening (misschien zou het beter zijn van 'belangstelling' te spreken) bepaalde lange tijd het gezicht van de volkskunde naar buiten toe. De beoefening van de volkskunde als afzonderlijke discipline en de theoretische bezinning op het vak zijn in Nederland pas relatief laat op gang gekomen. Toch bestond er ook in ons land al vroeg belangstelling voor de kennis van het land, de middelen van bestaan, de bevolking en haar gewoonten. Vanaf het eind van de achttiende eeuw en gedurende de gehele negentiende eeuw was er voortdurend belangstelling om deze aspecten van de Nederlandse cultuur vast te leggen. Na het standaardwerk van de medicus en Leidse lector Joannes Le Francq van Berkhey (*Natuurlyke Historie van Holland*, 1769-1811) verschenen er vele land- en streekbeschrijvingen, enquêtes en landbouwkundige beschrijvingen. Deze staathuishoudkundige, beschrijvende en aardrijkskundige richting is in Nederland evenwel niet uitgegroeid tot een zelfstandige wetenschappelijke discipline, zoals wel het geval was in Duitsland, waar de zogenoemde 'Statistik' veel heeft bijgedragen tot de theorie- en methodenvorming van de latere volkskunde.

De belangstelling voor als 'eigen cultuurgoeid' beschouwde elementen van de Nederlandse cultuur begint derhalve pas in de negentiende eeuw in kringen van cultuurhistorici, aardrijkskundigen en etnologen, tegen de achtergrond van een uiteengroeien van de standaardcultuur van de maatschappelijke bovenlaag en de streek- of plaatsgebonden cultuur van het lagere 'volk'. In België, en dan met name in Vlaanderen, kwam de beoefening van de volkskunde overigens veel eerder dan in Nederland tot ontwikkeling. Van volkskunde als een zelfstandige tak van wetenschap kan in ons land eigenlijk pas worden gesproken als er in de eerste helft van deze eeuw voor het eerst belangrijke volkskundige publikaties verschijnen en erkende landelijke wetenschappelijke onderzoeksinstituten en leerstoelen worden opgericht.

Een officiële, dat wil zeggen: ook van overheidswege gefinancierde, stap werd in 1934 gezet met de oprichting van de Volkskundecommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (nu: P.J. Meertens-Instituut van de KNAW). Het vak kreeg ook een plaats aan enige Nederlandse universiteiten. J. Schrijnen combineerde van 1923 tot 1938 aan de Katholieke Universiteit Nijmegen een veelheid aan leeropdrachten waaronder de volkskunde; de leeropdracht volkskunde, de eerste in Nederland, was duidelijk persoonsgebonden en ondergeschikt aan zijn hoofdopdracht Klassieke filologie en Algemene taalkunde. De opdracht was bovendien van tijdelijke aard; na 1938 werd de leeropdracht volkskunde slechts gewaardeerd met een onbezoldigd privaatschap van Win. Roukens. In 1946 was Roukens ook docent volkskunde aan de Wageningse Landbouwhogeschool. Vanaf 1951 was hij tot aan zijn emeritaat in 1967 lector in de volkskunde te Nijmegen. Als lector werd hij opgevolgd door H.L. Cox, die in 1970 naar Utrecht

vertrok en later naar Bonn. Aan de Universiteit van Amsterdam werd van 1969 tot 1976 een bijzondere leerstoel voor de volkskunde (Europese etnologie) bezet door A.J. Bernet Kempers vanwege de Stichting tot bevordering van onderwijs en onderzoek in de volkskunde. In Groningen tenslotte is vanaf 1980 via de aanstelling van J. van der Kooi volkskunde op UHD-niveau als themagebied ondergebracht bij het Nedersaksisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen.

Met het vertrek van Cox verdween het lectoraat volkskunde, en met dat van Bernet Kempers in 1976 ook de laatste leerstoel volkskunde in Nederland. In Vlaams-België bleef voor de volkskunde wel een plaats in het academisch curriculum behouden (Leuven).

In de huidige Nederlandse situatie kan men het P.J. Meertens-Instituut te Amsterdam beschouwen als de centrale plaats voor wetenschappelijk onderzoek en documentatie op het terrein van de Nederlandse volkskunde. Dit betekent evenwel niet dat buiten zijn muren de volkskunde niet beoefend zou worden. Men kan dan denken aan verschillende musea, waaronder met name het Nederlands Openlucht-museum (NOM) in Arnhem genoemd dient te worden, maar ook aan enkele universiteiten. Aan de Rijksuniversiteit Groningen (Nedersaksisch Instituut) kan men volkskunde als bijvak studeren. Sedert 1983 is er aan de Erasmus Universiteit Rotterdam een door W.Th.M. Frijhoff bezette leerstoel Maatschappijgeschiedenis, die zich met name richt op de culturele en mentale aspecten van de pre-industriële samenlevingen: daar wordt een groep van jonge onderzoekers begeleid van wie sommigen zijn gepromoveerd en anderen nog hopen te promoveren op volkskundige thema's. Ook aan andere universiteiten is onder historici, sociale wetenschappers, theologen en dergelijken de belangstelling voor volkskundige thema's en de volkskundige benadering vanaf circa 1982 aanmerkelijk toegenomen. Intussen kan nog worden gewezen op een niet strikt op de volkskunde betrokken regionaal initiatief, namelijk het instellen van een bijzondere leerstoel 'Cultuur in Brabant in sociaal-wetenschappelijk en historisch perspectief, met inbegrip van de volkscultuur', ondergebracht bij de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg en sinds 1994 bezet door P.J.A. Nissen.

4 Conclusie: disciplinaire eigenheid

Volkskunde kan bij wijze van conclusie worden omschreven als een relatief zelfstandige tak van cultuurwetenschap. 'Relatief' wijst dan op de relatie met andere cultuurwetenschappelijke disciplines waarmee zowel door gedeelde onderzoeks-terreinen als door gedeelde methoden en werkwijzen grensverkeer plaatsvindt.

De onder 2 geschetste 'vierslag' van (1) 'volkskundige canon' (onderzoeksterrein), (2) vraagstelling, methode en onderzoekstechniek, en (3) heuristiek, bepaalt, samen met (4) de vaktraditie in binnen- en buitenland, de disciplinaire eigenheid ten opzichte van belendende vakgebieden.

Het vak kan aldus als een wetenschap die op zoek is naar maatschappelijke betekenissen van brede cultuurverschijnselen en culturele praktijken worden gese-tueerd op het snijvlak van vooral de historische en de sociale wetenschappen.

De volkskunde onderscheidt zich van de geschiedwetenschap door een meer uitgesproken aandacht voor het heden en door een meer systematische keus voor het vergelijkend onderzoeksperspectief, en van de sociale wetenschappen door de aandacht voor contextualisering en door het diachronische onderzoeksperspectief.

In de context van de Nederlandse cultuurwetenschap is de academische rol en de positie van de volkskunde nog steeds bescheiden. Toch lijken er juist vanuit de hierboven geschetste relatieve zelfstandigheid van het vak en de daarmee samenhangende podiumfunctie tussen de historische en sociaal-wetenschappelijke takken van cultuurwetenschap kansen en mogelijkheden voor een bredere inbedding in wetenschappelijke curricula te liggen. Misschien kan in de toekomst ook meer dan voorheen het Europese perspectief dat in de benaming 'Europese etnologie' besloten ligt hier een stimulerende rol spelen.

Folklore (Volkskunde) in the Netherlands: Notes on the Discipline's Individuality

This article first makes a more precise analysis of the position of 'volkskunde', or folklore, in Dutch scholarship by looking at the so-called 'folklore four'. These are (1) the field or folkloristic canon, (2) how the issues, methodology and research techniques are formulated, (3) the heuristics specific to folklore and (4) the specific professional tradition. Various aspects are then examined more closely, with special attention given to the notions of 'folklore' and 'folk culture'. Finally, while maintaining the term 'folklore' a cautious plea is made for greater application of the concept of 'European ethnology' than has been the case to date.

With respect to 'folk culture', following discussions on the variety of cultural concepts, the author wants to stress that European ethnology is not concerned with a normative, but rather with an interactive cultural concept. The term 'popular culture' no longer implies primarily an engagement with specific segments of a society or population (social classes or strata), but with civilisation in general, with everyday life. Thus the European ethnologist is interested in a far-ranging cultural stream, covering the broadest possible spectrum of the population; in culture with a small 'c', rather than the culture of the 'kleine Leute'. The reconstruction of culture and continuity is no longer the point of departure for ethnological research. European ethnologists now focus on the matrix of the culture they study, looking at the formation, meaning and effect of collective cultural phenomena in society. Thus the changes in and differences between these phenomena over time – both spatial and social – and in their dissemination, are the key issues. In this connection, European ethnology comes remarkably close to the kind of scholarly cultural investigation of everyday life conducted in the fields of history and anthropology. Like the social sciences affiliated with 'Kultur als Forschungsfeld' (culture as a field of research), European ethnology aims to investigate contemporary everyday culture from different but mutually complementary points of view; it is a discipline which questions the functions, meanings and mutual relationships of cultural phenomena.

A brief sketch of the development of the field in the Netherlands and a short summary are followed by a conclusion in which it is argued that, despite its modest academic position, Dutch folklore studies could be embedded in broader scholarly curricula, stimulated by a greater emphasis on the European perspective.

- The academic position of European ethnology. [= Themanummer van:] Ethnologia Europaea* 1,4 (1967)
- Bausinger, H., *Volkskunde. Von der Altertumsforschung zur Kulturanalyse* (Berlijn/Darmstadt 1971)
- Bausinger, H., e.a. *Grundzüge der Volkskunde* (Darmstadt 1978)
- Bernet Kempers, A.J., 'Volkskunde en 'bijzondere vormgeving'', *Bijdragen en mededelingen van het Rijksmuseum voor volkskunde 'Het Nederlands Openluchtmuseum'* 33,2 (1970) 25-52. (Inaugurale rede Universiteit van Amsterdam oktober 1969, Bijzondere leerstoel Volkskunde)
- Brednich, R.W., 'Quellen und Methoden', in: R.W. Brednich (ed.), *Grundriss der Volkskunde. Einführung in die Forschungsfelder der Europäischen Ethnologie* (Berlijn 1988) 73-94
- Bringéus, N.-A., *Der Mensch als Kulturwesen. Eine Einführung in die europäische Ethnologie* (Würzburg 1990)
- Brückner, W., 'Warum eine Baisse der Volkskunde?', *Bayerische Blätter für Volkskunde* 20,2 (1993) 84-98
- Burke, P., *Popular culture in early modern Europe* (Londen / New York 1978)
- Burke, P., *History and social theory* (Cambridge 1992)
- Certeau, M. de, *The practice of every day life* (Berkeley 1984; oorspr. Franse editie: *L'invention du quotidien. I. Arts de faire* (Parijs 1980))
- Cieraad, I., *De elitaire verbeelding van volk en massa. Een studie over cultuur* (Muiderberg 1988)
- Cole, J.W., R. Paynter, en G.F. Reid, 'Gegenwärtige Tendenzen in der amerikanischen Kulturanthropologie', *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* NS 47,1 (1993) 27-43
- Cultuur en maatschappij in Nederland 1500-1850. Een historisch-antropologisch perspectief*. Ed. P. te Boekhorst, P. Burke en W. Frijhoff (Meppel enz. 1992)
- Dekker, A.J., 'Die Geschichte und Stellung der Volkskunde in den Niederlanden unter besonderer Berücksichtigung der volkskundlichen Abteilung des P.J. Meertens-Instituut der K.N.A.W. in Amsterdam', *Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde* 28 (1989/90) 89-105
- Dekker, A.J., 'Inleiding', in: *De volkskundevragenlijsten 1-58 (1934-1988) van het P.J. Meertens-Instituut* (Amsterdam 1989) 1-27
- Dekker, A.J., 'De volkskundevragenlijsten van het P.J. Meertens-Instituut. Hun doel en hun mogelijkheden en beperkingen als bron', *Volkskundig Bulletin* 15,1 (1989) 60-84
- Dias, J., 'The quintessence of the problem: nomenclature and subjectmatter of folklore', in: *Actes du congrès international d'ethnologie régionale Arnhem 1955* (Arnhem 1956) 1-14
- Doelman, E., 'Bibliographische Aktivitäten in den Niederlanden und Flandern. Ein Kapitel aus der Geschichte der niederländischen Volkskunde', in: *Internationale und nationale volkskundliche Bibliographien. Spiegel der Wissenschaft Volkskunde/europäische Ethnologie*. Ed. K. Beitzl en E. Kausel (Wenen 1991) 57-68
- Doelman, E., 'Volkskundige dynamiek en bibliografische continuïteit', *Volkskundig Bulletin* 18,2 (1992) 224-236
- Erixon, S., 'European Ethnology in our time', *Ethnologia Europaea* 1,1 (1967) 3-11
- Ethnologies en miroir. La France et les pays de langue allemande*. Ed. I. Chiva en U. Jeggle (Parijs 1987)
- Fenton, A., *The shape of the past. Essays in Scottish Ethnology* (2 dln.; Edinburgh 1985)
- Fenton, A., 'Institutionengeschichte der Europäischen Ethnologie in Schottland', *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* NS 47,1 (1993) 17-25

- Fenton, A., 'Folklore and ethnology: past present and future in British universities (Katharine Briggs Memorial Lecture, The Folklore Society, London 10 Nov.)', *Folklore* 104 (1993) 4-12
- Francq van Berkhey, J. Le, *Natuurlyke Historie van Holland* (9 delen in 12 banden; Amsterdam 1759-1811)
- Frijhoff, W., 'De volkskunde herplaatst tussen geschiedenis en antropologie. Een evaluatie van Voskuils werk', *Volkkundig Bulletin* 14,1 (1988) 45-54
- Frijhoff, W., 'Het zelfbeeld van de Nederlander in de achttiende eeuw: een inleiding', *Documentatieblad Werkgroep Achttiende eeuw* 24,1 (1992) 5-28
- Frijhoff, W., 'Inleiding: Historische antropologie', in: *Cultuur en maatschappij in Nederland 1500-1850. Een historisch-antropologisch perspectief*. Ed. P. te Boekhorst, P. Burke en W. Frijhoff (Meppel enz. 1992) 11-38
- German Volkskunde. A decade of theoretical confrontation, debate, and reorientation (1967-1977)*. Ed. J.R. Dow en H. Lixfeld (Bloomington 1986)
- Gerndt, H., *Kultur als Forschungsfeld. Über volkskundliches Denken und Arbeiten* (2de dr.; München 1986)
- Gerndt, H., *Studienskript Volkskunde. Eine Handreichung für Studierende* (München 1990)
- Gerndt, H., 'Theoretische Konzepte der Europäischen Ethnologie', *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde* 1992, 183-191
- Grundriss der Volkskunde. Einführung in die Forschungsfelder der Europäischen Ethnologie*. Ed. R.W. Brednich (Berlijn 1988)
- Hauschild, Th. en H. Nixdorf, *Europäische Ethnologie. Theorie- und Methodendiskussion aus ethnologischer und volkskundlicher Sicht* (Berlijn 1982)
- Hoffmann-Krayer, E., *Die Volkskunde als Wissenschaft* (Antrittsvorlesung Universität Basel 1902); herdrukt in: Id., *Kleine Schriften zur Volkskunde von Eduard Hoffmann-Krayer* (Schriften der Schweizerischen Gesellschaft für Volkskunde, 30; [Basel] 1946) 1-23 en in: G. Lutz (ed.), *Volkskunde. Ein Handbuch zur Geschichte ihrer Probleme* (Berlijn 1958) 43-60
- Hugger, P. (ed.), *Handbuch der schweizerischen Volkskultur. I-III* (Zürich 1992)
- Kramer, K.-S., *Zur Erforschung der historischen Volkskultur* (Ethnologia Bavarica, 7; Würzburg/München 1978)
- Lehmann, A. en A. Kuntz (ed.), *Sichtweisen der Volkskunde. Zur Geschichte und Forschungspraxis einer Disziplin* (Berlijn/Hamburg 1987)
- Lüdtke, A. (ed.), *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen* (Frankfurt/New York 1989)
- Lutz, G. (ed.), *Volkskunde. Ein Handbuch zur Geschichte ihrer Probleme* (Berlijn 1958)
- Kerkhoven, J. en P.G.J. Post, *Volkskunde en museum: een literatuurwijzer* (Publikaties van het P.J. Meertens-Instituut, 19; Amsterdam/Arnhem 1992)
- Kirshenblatt-Gimblett, B., 'Mistaken dichotomies', *Journal of American Folklore* 101, nr. 400 (1988) 140-155
- P.J. Meertens-Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde. Herzien beleidsplan 1988-1992; met een perspectief op de periode 1991-1995* (Amsterdam 1990)
- Meyer, M. de, 'De woorden Folklore en Volkskunde en hun geschiedenis', *Volkskunde* 46 [N.R. 4] (1944/1945) 265-271
- Muchembled, R., *Culture populaire et culture des élites dans la France moderne, XVe-XVIII siècles* (Parijs 1978)
- Muchembled, R., *L'invention de l'homme moderne* (Parijs 1988)
- Niederer, A., 'Vergleichende Bemerkungen zur ethnologischen und zur volkskundlichen Arbeitsweise', *Ethnologica Helvetica* 4 (1980) 1-33
- Post, P.G.J., 'Het suizen van een zachte koelte'. Het weer en christelijke rituelen: terreinverkenning en pleidooi voor wetenschappelijk grensverkeer gethematiseerd via palmzondagriten', *Volkkundig Bulletin* 15,2 (1989) 177-200

- Post, P.G.J., 'Volkskunde in Nederland: lopend en gepland onderzoek en documentatie op de afdeling Volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut te Amsterdam', *Volkskunde* 92,4 (1991) 269-284
- Post, P.G.J., *De positie van de Nederlandse volkskunde: referaat bij gelegenheid van het bezoek van een delegatie van de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde aan de afdeling Volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut te Amsterdam op 27.09.1991* [ongepubliceerd; 1991]
- Post, P.G.J., 'Volkskunde in den Niederlanden. Laufende und geplante Forschungs- und Dokumentationsprojekte in der Abteilung Volkskunde des P.J. Meertens-Instituts in Amsterdam', *Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde* 36 (1991) 257-272
- 'Rapport van de Volkskundecommissie van de KNAW over de situatie van het volkskundig onderzoek in Nederland, in vergelijking met het buitenland, ten behoeve van de Historisch-Wetenschappelijke Commissie', *Volkskunde* 75 (1974) 15-22
- Riehl, W.H., 'Die Volkskunde als Wissenschaft', in: Id., *Culturstudien aus drei Jahrhunderten* (Stuttgart 1859) 205-229; herdrukt in: G. Lutz (ed.), *Volkskunde. Ein Handbuch zur Geschichte ihrer Probleme* (Berlijn 1958) 23-36
- Roukens, W., 'Volkskunde en Folklore. Een naam een gevaar?', *Bijdragen en Mededelingen van het Rijksmuseum voor volkskunde 'Het Nederlands Openluchtmuseum'* 20,1 (1955) 2-9
- Rooijackers, G., 'Volkscultuur en volkskunde. De folklore van de wetenschap?', *Kleio. Tijdschrift van de Vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland* 33,3 (1991/2) 3-13
- Schippers, Th.K., *L'Ethnologie de l'Europe, L'Europe de l'Ethnologie. Rapport de mission 1990-1991* (Mission du Patrimoine Ethnologique Ministère de la Culture et des Grands Travaux, Centre d'Ethnologie Méditerranéenne; Aix-en-Provence 1991)
- Schippers, Th.K., 'Regards ethnologiques sur l'Europe', *Terrain* 17 (octobre) (1991) 146-152
- Schmidt, L., 'Die Volkskunde als Geisteswissenschaft', *Mitteilungen der Österreichischen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Prähistorie* 73-77 (1947) 115-137
- Schrijnen, J., *Nederlandsche Volkskunde*. I-II (2de herz. dr.; Zutphen 1930-1933)
- Stadelmann, Chr. en E. Stauffer-Wierl (ed.), *Die Volkskunde als Wissenschaft? Zweite und letzte studentische Volkskundetagung - erste studentische kulturwissenschaftliche Tagung* (Mitteilungen aus dem Institut für Volkskunde der Universität Wien, 5; Wenen 1992)
- Stoklund, B., 'Europäische Ethnologie zwischen Skylla und Charibdis', *Ethnologica Scandinavica* 1972 3-14
- Volkskunde als wissenschaftliche Disziplin. Studien zur Institutionenausbildung. Referate eines wissenschaftsgeschichtlichen Symposions vom 8.-10. Oktober 1982 in Würzburg*. Ed. W. Brückner en K. Beitzl (Wenen 1983)
- Volkskunde zwischen Tradition und Modernisierung*. [= Themanummer van:] *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* 87,1-2 (1991)
- Vos, J., 'Historische antropologie: een plaatsbepaling', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 20,1 (1994) 77-98
- Voskuil, J.J., 'De taal van de wetenschap', *Volkskundig Bulletin* 5,1 (1979) 21-43
- Voskuil, J.J., 'Het tijdelijke met het eeuwige verwisseld, of: op de klank van de midwinterhoorn de eeuwigheid in', *Volkskundig Bulletin* 7,1 (1981) 1-50
- Voskuil, J.J., 'De eerste aflevering van de Europese Atlas. En de laatste?', *Volkskundig Bulletin* 8,2 (1982) 180-194
- Voskuil, J.J., 'Geschiedenis en samenhang van lopende projecten op de afdeling volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut', *Volkskundig Bulletin* 8,1 (1982) 53-62
- Voskuil, J.J., 'Geschiedenis van de volkskunde in Nederland. Portret van een discipline', *Volkskundig Bulletin* 10,1 (1984) 50-63
- Voskuil, J.J., 'Innovationen und Mentalitätsgeschichte in den Niederlanden', in: G. Wiegmann (ed.), *Wandel der Alltagskultur seit dem Mittelalter. Phasen - Epochen - Zäsuren* (Beiträge zur Volkskultur in Nordwestdeutschland, 55; Münster 1987) 251-274

- Vries, J. de, *De wetenschap der volkskunde* (Amsterdam 1941)
- Weber-Kellermann, I. en A. Bimmer, *Einführung in die Volkskunde/Europäische Ethnologie. Eine Wissenschaftsgeschichte* (Stuttgart 1985; = 2de en uitgebreide uitgave van: I. Weber-Kellermann, *Deutsche Volkskunde zwischen Germanistik und Sozialwissenschaften* (Stuttgart 1969))
- Wiegelmann, G., M. Zender en G. Heilfurth, *Volkskunde. Eine Einführung* (Grundlagen der Germanistik, 12; Berlin 1977)
- Wiegelmann, G., *Theoretische Konzepte der Europäischen Ethnologie. Diskussionen um Regeln und Modelle* (Grundlagen der Europäischen Ethnologie, 1; Münster 1991)
- Wiegelmann, G., 'Was sollen volkskundliche Theorien leisten?', *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde* (1993) 119-128.

* In deze notities, die eerder werden opgenomen in het dossier dat diende ter voorbereiding van het symposium dat ten grondslag ligt aan deze bundel, is op onderdelen werk van anderen opgenomen, soms impliciet, soms meer expliciet. Ik noem allereerst mijn collega's van de afdeling volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut; op onderdelen viel ik terug op hun werk, met name dat van Ton Dekker, Eveline Doelman en John Helsloot. Op een gemeenschappelijke bijeenkomst in mei 1993 werd een eerdere versie van de notities uitgebreid en kritisch besproken en ook later mocht ik vele kritische op- en aanmerkingen ontvangen. Ook noem ik nog met name Willem Frijhoff die eveneens een eerdere versie van uitgebreid commentaar voorzag. Van uitgebreide annotering is afgezien; een literatuurlijst fungeert als verantwoording van gebruikte literatuur, en biedt tevens suggesties voor verder lezen.

1. Vgl. P.G.J. Post, 'Volkskunde in Nederland: lopend en gepland onderzoek en documentatie op de afdeling Volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut te Amsterdam', *Volkskunde* 92,4 (1991) 269-284; Íd., 'Volkskunde in den Niederlanden. Laufende und geplante Forschungs- und Dokumentationsprojekte in der Abteilung Volkskunde des P.J. Meertens-Instituts in Amsterdam', *Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde* 36 (1991) 257-272.

2. P.G.J. Post, *De positie van de Nederlandse volkskunde: referaat bij gelegenheid van het bezoek van een delegatie van de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde aan de afdeling Volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut te Amsterdam op 27.09.1991* [ongepubliceerd].